

पातञ्जलस्य “पातञ्जलाभिधं रक्तं सर्पवक्त्रं सुतेजसम् । अ-
क्षयं पृदाकुञ्ज धारयन् कुण्डलान्वितम्” । (पृदाकुः
सर्पः) ।

साङ्ख्यस्य “साङ्ख्यं तत् कपिलं बभ्रुवक्त्रं सुज्वलतुन्दिलम् ।
जायदण्डधरं दीर्घनखलोमजटाधरम्” ।

अर्थशास्त्रस्य “अर्थशास्त्रं भवेद्भौरं सारिकावदनं शुभम् ।
अक्षयं फलं विभूदण्डहारं कमण्डलुम्” ।

प्रसङ्गाद्देवादीनामधिदेवताः ततोक्ताः प्रदर्शयन्ते विष्णुधर्मो-
त्तरात् “अग्रे देस्तु स्मृतो ब्रह्मा यजुर्वेदस्तु वासवः ।
सामवेदस्तथा विष्णुः शम्भुश्चाथर्वणो भवेत् । शिवा प्र-
जापतिर्नैयः कल्यो ब्रह्मा प्रकीर्तितः । सरस्वती व्या-
करणं निरुक्तं वरुणः प्रभुः । इन्द्रो विष्णुस्तथैवाग्नि-
ज्योतिषं भगवान् रविः । सोमांसा भगवान् सोमो
न्यायदेवः समीरणः । चर्म च चर्मशास्त्राणि पुरा-
णञ्च तथा मनुः । इतिहासः प्रजाध्यक्षो धनुर्वेदः श-
तक्रतुः । आयुर्वेदस्तथा साक्षाद्देवो धन्वन्तरिः प्रभुः ।
कलावेदो मही देवी नृत्यशास्त्रं महेश्वरः । सङ्कर्षणः
पञ्चरात्रं रुद्रः पाशुपतं तथा । पातञ्जलमनन्तश्च सा-
ङ्ख्यश्च कपिलो मुनिः । अर्थशास्त्राणि सर्वाणि धना-
ध्यक्षः प्रकीर्तितः । कलाशास्त्राणि सर्वाणि कामदेवो
जगद्गुरुः । अन्यानि यानि शास्त्राणि यत् कर्माणि
प्रचक्षते । स एव देवता तस्य शास्त्रं कार्यञ्च देववत्” ।

ज्योतिषां मयसंयुक्ते “उदासीना सोपवीताः कमण्डलुचक्ष-
त्रिणः । जटिलाः शस्त्रालाः शालाः आसीना ध्यानतत्
पराः । संप्रवृत्तौ वसिष्ठश्च कौमा भाव्यासमन्वितः । गौत-
मश्च भरद्वाजो विश्वामित्रश्च कश्यपः । जमदग्निर्वसिष्ठोऽपि
सप्त वैवस्वतोऽनले । मरीचिरत्तत्राङ्गिरसो पुलस्त्यः पुलहः
क्रतुः । प्रचेताश्च वसिष्ठश्च भृगुर्नारद एव च । जटिलाः
शस्त्रालाः शालाः कथा धमनिसन्तताः । कुसुमाक्षधराः
काव्यां मुनयो द्विभुजा दय” ।

नारदस्य “नारदो देवगर्भवः साक्षस्त्वक्षकमण्डलुः । सेव्यो वै
वीणया वामभुजमूत्रोपगूढया” ।

मुनीनाम् भविष्योत्तरात् “प्रकृत्या काञ्चनं कृत्वा यथा शक्नो-
त शोभितम् । पुष्पाकृतिं प्रशालञ्च जटामञ्जु-
धारिणम् । कमण्डलुकरं शिष्यैर्भृगैश्च परिवारितम् ।
मृत्युभ्रुग्विषहन्तारं दर्भहस्तं वरं मुनिम्” ।

भृगूणां “कर्तव्याः शक्ररूपेण भृगवो नाम देवताः । भुवनो
भावनश्चैव सृजन्यः सृजनस्तथा । क्रतुः सुवः सङ्कर्षणः

व्यजश्च व्यसुनस्तथा । प्रसवश्चाव्ययश्चैव दक्षो हादशक-
स्तथा । भृगवो नामनिर्दिष्टा देवा हादश यज्ञियाः” ।

अङ्गिरसः “जीवरूपेण कर्तव्या देवाश्चाङ्गिरसस्तथा ।
आत्मा ह्यायुर्मनो दक्षः परप्राणस्तथैव च । हविष्यश्च
गविष्यश्च ऋतः सत्यश्च तेजसः” ।

विष्णोः विष्णुधर्मोत्तरात् “देवदेवं यथा विष्णुं कारयेद्भृ-
जस्तितम् । कौस्तभोद्भासिनोरक्तं सर्वाभरणधारिणम् ।
सजलाम्बुदशच्छायं पीतदिव्याम्बरं तथा । सुखानि
चास्य चत्वारि बाह्वो द्विगुणास्तथा । सौम्येन्दु-
वदनं पूर्वं नारसिंहं तु दक्षिणम् । कपिलं पश्चिमं
वक्त्रं तथा वाराहसुतमम् । तस्य दक्षिणहस्तेषु वाष्पा-
रिस्तुसलामयम् । चर्मसीरधराविन्दुर्वामे च वनमा-
लिनः । कार्याणि विष्णोर्जमेष्ट । वामहस्तोऽस्तुक्रमात्” ।
(सरि, चक्रं इन्दुः शङ्खः) ।

लोकपालविष्णोः “एकवक्त्रो द्विबाहुश्च गदाचक्रधरः प्रभुः ।
वासुदेवस्य “एकवक्त्रश्चतुर्बाहुः सौम्यरूपः सुदर्शनः । पीता-
म्बरश्च मेघाभः सर्वाभरणभूषितः । कण्ठेन शुभदे-
येन कम्बुतुल्येन राजता । वराभरणयुक्तेन कुण्डलो-
त्तरभूषिणा । अङ्गदी बद्धकेयूरो वनमालाविभूषणः ।
उरसा कौस्तुभं विभूत् किरीटं शिरसा तथा । शिरः-
पद्मस्तथैवास्य कर्तव्यसाधकर्षिकः । पुष्टिस्तृष्टायतभुज-
स्तनुस्तान्नखाङ्गुलिः । मध्येन त्रिवलीभङ्गशोभितेन सु-
चारुणा । स्त्रीरूपधारिणी क्षौण्णो कार्या तत्पादप-
ध्यगा । तत्करस्याङ्गुयुगला देवः कार्या जनादनः ।
तावान्तरपदन्यासः किञ्चिद्विष्णुर्नान्तदक्षिणः । अनुदृष्ट्वा
मही कार्या देवदर्शितविस्मिता । देवश्च कटिवासेन कार्यो
जान्मवलम्बिना । वनमाला च कर्तव्या देवजान्मवल-
म्बिनी । यज्ञोपवीतं कर्तव्यं नाभिदेशसुपागतम् ।
उत्पुङ्गुकमलं पाणौ कुर्याद्देवस्य दक्षिणे । वामपाणि-
गतं शङ्खं शङ्काकारान्तु कारयेत् । दक्षिणे तु गदा
देवी तनुमध्या सुलोचना । स्त्रीरूपधारिणी सुगन्धा
सर्वाभरणभूषिता । पश्यन्ती देवदेवेशं कार्या चामरधा-
रिणी । कुर्यात्तनुमूर्ध्नि विन्यस्तं देवहस्तान्तु दक्षिणम् ।
वामभागगतश्चक्रः कार्या लम्बोदरस्तथा । सर्वाभरण-
संयुक्ता हस्तविष्कारितेक्षणः । कर्तव्यचामरकरो देव-
वीक्षणतत्परः । कुर्यात् देवकरं वामं विन्यस्तं तस्य
मूर्ध्नि ।

सङ्कर्षणस्य “वासुदेवस्वरूपेण कार्यः सङ्कर्षणः प्रभुः । स तु